

İlk Nüfus Sayımı, 1831, Ankara 1943, tür.yer.; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, VII, 83-101; Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler*, s. 9-12, 19-29, 56-57, 70-71, 75, 80, 84, 92; a.mlf., *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 13, 18-19; Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, s. 79-81; Mehmet Beytullov, *Jivont naneseleniots ot Turski Proizhod u NRB*, Sofia 1975, s. 68; Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s. 125-126, 150-151, 186; Nicolaj Todorov, *La Ville Balkanique aux XVe-XIXe siècles, développement, socio-économique et démographique*, Bucarest 1980, s. 38-39; Kemal Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914*, Wisconsin-London 1985, s. 50, 51, 75; a.mlf., "By Way of Introducing this Issue: Bulgaria's Methods of Nation Building-the Annihilation of Minorities", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2, İstanbul 1989, s. 1-22; Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, İstanbul 1987; Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1989, I; II, s. XXXI-CLXXXII; a.mlf., "Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırma ve Belgeler, IV", *TKŞ*, sy. 276 (1986), s. 257-262; a.mlf., "The Turkish Minority in Bulgaria: History and Culture", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2 (1989), s. 159-175; Mohâmmmed Djinguiz, "L'Islam en Bulgarie et dans la Roumélie Orientale", *RMM*, V/7 (1908), s. 482-499; Ahmed Refik [Altınay], "1282 Bulgar İhtilali", *TTEM*, IX/86 (1341), s. 137-164; Irwin T. Sanders, "The Moslem Minority of Bulgaria", *MW*, XIV/4 (1934), s. 356-369; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İFM*, XI/1-4 (1949), s. 524-569; a.mlf., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Temlikler", *VD*, II (1974), s. 298, 300, 301, 338-349, 359-361; Münir Aktepe, "XIV ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *TM*, X (1953), s. 299-312; Halit Mollahüseyn (Eren), "Muslims in Bulgaria: A Status Report", *JIMMA*, V/1 (1984), s. 136-144; Ali Eminov, "The Status of Islam and Muslims in Bulgaria", a.e., VIII/2 (1986), s. 278-301; İlhan Şahin - Feridun Emecen - Yusuf Halaçoğlu, "Turkish Settlements in Rumelia (Bulgaria) in the 15th and 16th Centuries", *International Journal of Turkish Studies*, IV/2 (1989), s. 23-42; R. J. Crampton, "The Turks in Bulgaria, 1878-1944", a.e., s. 43-78; Machiel Kiel, "Urban Development in Bulgaria in the Turkish Period: The Place of Turkish Architecture in the Process", a.e., s. 79-129; Yusuf Halaçoğlu, "XVI. Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", *TTK Belleten*, LIII/207-208 (1989), s. 637-677.

YUSUF HALAÇOĞLU

Bağımsızlık Dönemi. Bulgaristan 5 Ekim 1908 tarihinde bağımsızlığını ilân ettikten sonra "çar" unvanı ile kral olan Prens Ferdinand'ın yönetiminde Osmanlı Devleti aleyhine bir Balkan ittifakı oluşturulmasında önemli rol oynadı. 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Arnavutluk ve Yeni

Pazar sancağına girmesiyle başlayan I. Balkan Savaşı'na Bulgaristan'ın yanında Sırbistan, Yunanistan ve Romanya da katıldı. Özellikle Bulgarlar bu savaşta önemli başarılar elde ettiler ve Çatalca'ya kadar Trakya'nın tamamına hâkim oldular. 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması Bulgaristan'la müttefiklerinin lehine, Osmanlı Devleti'nin aleyhine hükümler ihtiva ediyordu. Antlaşmadan bir ay sonra, maddelerin yorumu ve ele geçirilen toprakların paylaşılması hususunda müttefik devletler anlaşamayınca kendi aralarında II. Balkan Savaşı patlak verdi. Bulgaristan'ı dört yandan saran Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Karadağ bu ülkeyi büyük bir yenilgiye uğrattılar; durumdan istifade eden Osmanlı Devleti de Edirne'yi geri almayı başardı (20 Temmuz 1913). Barış istemek zorunda kalan Bulgaristan 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barış Antlaşması'nı imzalayarak Güney Dobruca'yı Romanya'ya bıraktığı gibi Makedonya'dan da vazgeçti. Bulgaristan I. Dünya Savaşı çıktığında diğer Balkan devletlerinin aksine Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının yanında yer aldı. Ancak iç karışıklıklar ve yenilgiyle biten savaşın sonunda Çar Ferdinand mütareke istemek ve oğlu Boris lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı (29 Eylül 1918). Savaşı sona erdiren Neully Antlaşması'yla (27 Kasım 1919) Bulgaristan Sırp lehine belirli bir stratejik toprak kaybına uğramış, Batı Trakya'nın tamamını kaybetmiş, Ege denizi kıyısını Yunanistan'a bırakmak durumunda kalmış ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya veren Bükreş Barış Antlaşması hükümlerini de onaylamıştır. Ayrıca bu antlaşma Bulgaristan'ı, otuz yedi yılda ödenmek üzere 2.25 milyar altın frank, 70.825 baş hayvan ve 250.000 ton taş kömürü savaş tazminatına mahkûm etmiştir.

I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgi, özellikle çarpışmaların son yılında yaşanan Dobro Pole hezimetini üzerine askerlerin isyan ederek devleti savaşa sokanlardan hesap sormaya kalkmaları ve kaybedilen topraklarda yaşayan Bulgarlar'ın ülkeye göçü siyasî istikrarsızlığa ve iktisadî sıkıntıya sebep oldu. Savaş sırasında yaptığı sert muhalefet yüzünden tutuklanan Çiftçi Partisi'nin genç ve dinamik lideri A. Stamboliyski, ayaklanan askerleri yatıştırmak üzere cezaevinden çıkarıldı ve ardından koalisyon hükûmetine bakan olarak alındı; barıştan sonra

yapılan genel seçimlerde partisi tek başına çoğunluğu elde edince de başbakan oldu. Çiftçi hükûmeti, iktidarda kaldığı üç yıl içinde küçük çiftçilerin istekleri yönünde çeşitli yeni düzenlemeler yaparken muhalefeti sindirmeye çalıştı. Sonunda hükûmet askerî bir darbe ile devrildi (9 Haziran 1923) ve Stamboliyski öldürüldü. Darbeden sonra A. Tsankov başkanlığında kurulan hükûmet, önceki hükûmetin köylülere dağıttığı toprakları eski mülüklerine iade etti ve siyasî partilerin kapatılması yönünde bir propaganda kampanyası başlatarak lider kadrodan önde gelenlerin bir kısmını tutuklattı. Çiftçi iktidarına karşı yapılan darbe sırasında tarafsızlık ilân eden komünistler, 23 Eylül 1923'te yeni rejime karşı silahlı ayaklanma başlattılar; ancak büyük bir başarısızlığa uğradılar ve yıl sonuna doğru hükûmet meclisten Komünist Parti ile bağlı kuruluşlarının kapatılmasını içeren Devleti Koruma Kanunu'nu geçirdi. 1923-1925 dönemindeki olaylar ve terörist hareketler kamuoyu önünde Tsankov hükûmetini yıpratırken iktidarın kendi içinde de önemli bir muhalefetin doğmasına sebep oldu. 1926'da muhalif liderlerden A. Lyapçev'in başkanlığında kurulan hükûmet ilk iş olarak bir af çıkardı ve suçluların cezalandırılmasında adalet gücüne ağırlık verdi. Ülkede çok partili siyasî hayat sürdükçe komünistler de İşçi Partisi adıyla yeniden legal örgütlenmeye gittiler (1927). Lyapçev döneminde iktisadî hayatta nisbî bir istikrar sağlanmış olmasına rağmen radikallerle liberallerden ve çiftçilerden belirli bazı grupları da yanına alan Demokrat Parti lideri A. Malinov, "Ulusal Blok" adıyla bir muhalefet oluşturdu ve 1931'deki seçimleri kazanarak iktidara geçti. Malinov hükûmeti iç politikada önemli bir değişiklik yapmazken dış politikada Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya'dan eski toprakların geri alınabileceğini umarak Faşist İtalya ve Hitler Almanyası'yla yakınlık tesis etti; bu yüzden 1934'teki Balkan Paketi'na da girilmedi. Bu arada İşçi Partisi kapatıldıysa da yerine Bulgar İşçi Partisi adıyla yenisi kuruldu. 19 Mayıs 1934'te, eski başbakanlardan Tsankov'un kurduğu Ulusal Sosyal Hareket Partisi, askerlerle yakın ilişkisi olan Zveno adlı faşizan kuruluşla birlikte eyleme geçerek bir darbe yaptı. K. Georgiev başkanlığında kurulan hükûmet ilk olarak meclisi dağıttı ve bütün siyasî partilerin faaliyetlerini durdurdu; ayrıca yerel yöne-

timler kaldırılarak merkeziyetçilik güçlendirildi. Darbeyi yapanlardan bir grubun istekleri doğrultusunda önce Yugoslavya ve Fransa ile yakınlık kurulurken daha sonra hükümet de değiştirilerek (1935'e kadar P. Zlatev ve A. Toşev, 1940'a kadar G.Köseivanov) Almanya ve İtalya ile yakınlık sağlandı. 1937'de Almanlar'ın baskısıyla önce Yugoslavya ile, arkasından da Selânik'te öteki Balkan ülkeleriyle "Sürekli Dostluk Anlaşması" imza edildi.

1940'taki seçimler sonunda B. Filov başkanlığında kurulan hükümet, 1 Mart 1941'de "Üçlü İttifak"a (Almanya, İtalya ve Japonya) girme kararı aldı ve ertesi gün Alman askerleri Bulgaristan'a gelmeye başladılar. Almanlar buradan Yugoslavya ve Yunanistan'a hücum ederken Bulgar ordusu da Makedonya, Batı Trakya ve Sırbistan'a girdi; bu arada Romanya'dan da Güney Dobruca alındı. Bunların yanında Bulgaristan savaş boyunca Almanya'ya sürekli biçimde gıda maddesi sağladı. Ancak bütün bunlar, ülkenin Üçlü İttifak'ta yer almasına karşı olan ve Sovyetler tarafından desteklenen muhalefetin büyüerek 1942'de, Bulgar İşçi Partisi'nin liderliğinde öteki bazı grupların da katılımıyla "Vatan Cephesi" adıyla bir ittifak oluşturmaya yol açtı. Bu sıralarda Kral Boris esrarengiz şekilde öldü ve yerine geçen genç Simeon adına üç kişilik bir nâibler konseyi ülkeyi yönetmeye başladı. 1943'te Bulgar İşçi Partisi, mevcut hükümeti devirip yerine bir Vatan Cephesi hükümeti kurmak amacıyla "İhtilâlcı Ulusal Kurtuluş Ordusu" adı altında oluşturduğu güçlerle gerilla faaliyeti başlattı. 5 Eylül 1944'te Sovyetler Birliği Bulgaristan'a savaş ilân ederek askerlerini bu ülkeye soktu ve 9 Eylül'de de gerçekleştirilen bir hükümet darbesiyle K. Georgiev başkanlığındaki Vatan Cephesi hükümeti iktidarı ele aldı.

Vatan Cephesi'nin köylü-komünist askeri hükümeti kurulduktan sonra hemen Sovyetler'deki sosyalist düzenin yerleştirilmesine geçilmedi. 5 Eylül 1944'te Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a savaş açarak Kızıldoru'nun bu ülkeye girmesinden sonra 9 Eylül'de de Bulgaristan Almanya'ya savaş ilân etti. Bunun ardından 28 Ekim 1944'te Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile mütareke yapıldı. 18 Kasım 1945 seçimlerinden sonra yine K. Georgiev'in başkanlığında komünistlerin hâkim olduğu Vatan Cephesi hükümeti kurulun-

ca ordunun karşıt görüşlü elemanlardan temizlenmesine ve denetim altına alınmasına öncelik verildi. 8 Eylül 1946'da yapılan halk oylamasıyla cumhuriyet ilân edildi; arkasından 27 Ekim 1946 tarihinde yapılan yeni seçimleri yine Vatan Cephesi kazanarak yıllardır Sovyetler Birliği'nde yüksek görevlerde bulunan ve 1944'te ülkesine dönen komünistlerin lideri G. Dimitroce başbakanlığa getirildi. Sovyetler'in desteğiyle güçlenen komünistler, Vatan Cephesi içindeki ve bütün ülkedeki muhalefeti ezerek spekülatif kazanç ve mallara el koyma, 200 dekardan fazla (Dobruca'da 300) tarım topraklarının devletleştirilmesi ve emeğin korunması ile ilgili yasaları çıkardılar. 10 Şubat 1947'de Paris'te herhangi bir toprak kaybına uğramadan barış antlaşması imzalandı. 4 Aralık 1947'de Yugoslavya ve Sovyetler Birliği anayasaları örnek alınarak Bulgar İşçi Partisi'nin yerine kurulan Komünist Parti'nin liderliğini kabul eden ve yönetimde ona rakip başka bir partiye yer vermeyen yeni anayasa kabul edildi.

Önceleri tarımda küçük özel işletmeler hâkim iken Komünist Parti'nin beşinci kongresinde (1948) alınan kararlardan sonra hızla kolektivizasyona geçildi ve tarım işletmelerinin toprakları devletleştirildi. Arkasından sanayide de aynı yola gidilerek bu konudaki yasanın kabulüyle bütün işletmeler devletleştirildi. Sonuçta tamamen merkezî planlamaya dayalı bir ekonomik yapı kuran Bulgaristan sanayi alanında önemli başarılar kazandı; fakat bu arada dış ticaret de dahil olmak üzere her bakımdan Sovyetler Birliği'ne bağımlı hale geldi.

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerine, bu arada Bulgaristan'a öteden beri sağlamakta olduğu ucuz ham madde ve belirli enerji kaynaklarını aynı şartlarla vermemesi ve giderek vermekten tamamen vazgeçmesi, bu ülkelerde ekonomik sıkıntıların ve yeni siyasî durumların ortaya çıkmasına sebep oldu. Bir yandan yıllardır süren tam bağımlılıktan bağımsızlığa geçiş hareketi hızlanırken öte yandan kaynak sağlanamayışı sebebiyle işletmelerin çalışmalarını yavaşlatmaları ve bu yeni hayat tarzının getirdiği sıkıntılar içinde eski ekonomik sistemin tamamıyla terk edilip yerine yenisinin kurulmak istenmesi, üretim ve dağıtım sistemini temelden felce uğrattı. Bunların yanında Bulgar yönetimi, belki halkın dikkatini bu sıkıntılardan başka alan-

lara çevirebilmek için yakın tarihte eş görülmemiş bir devlet politikasıyla ülkedeki Türk azınlığın adlarını zorla değiştirmeye başladı. Bu harekete karşı Türkler'in direnişe geçmesi ve bu direnişin başta Türkiye olmak üzere hemen bütün ülkeler ve bizzat Bulgar halkının oluşturduğu bazı örgütler tarafından desteklenmesi, ülke genelinde yönetim karşıtı gösterilerin yapılmasına yol açtı. Sonunda, 1954 yılından beri Komünist Parti genel serketerliğini yürüten ve 1971'de de Devlet Konseyi başkanı olan T. Jivkov halka teşkilatlanma hürriyeti tanımak ve arkasından da görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı (10 Kasım 1989). Bunun üzerine, aralarında çoğunluğunu Türkler'in oluşturduğu Haklar ve Özgürlükler Hareketi adlı siyasî örgütün de bulunduğu çeşitli siyasî partiler kuruldu. Adını Sosyalist Parti'ye çeviren eski Komünist Parti'ye karşı birleşerek Demokratik Güçler Birliği'ni oluşturan yeni kuruluşlar yapılan son seçimlerde (13 Ekim 1991) başarı kazanarak iktidara geçtiler. Bu seçimlerde yirmi dört milletvekili çıkaran Haklar ve Özgürlükler Hareketi anahtar parti durumuna gelmiş, devlet başkanlığı seçiminde de Demokratik Güçler Birliği'nin lideri Jelyu Jeleu destekleyerek seçilmesine önemli katkıda bulunmuştur.

1991 anayasası kuvvetler ayrılığını kabul eden, çoğulcu parlamenter sistemi benimsemiş, Batı standartlarına dayalı, insan hak ve özgürlükleriyle özel mülkiyetin korunmasını ve rekabetçi bir ekonomik yapıyı öngörmektedir. Anayasanın kabulünden sonra demokratikleşme yönünde bazı adımlar atılarak tarım topraklarının eski sahiplerine iadesini hükme bağlayan yasa kabul edilmiş, özel teşebbüsün iktisadî faaliyetini serbest bırakan, hatta teşvik eden düzenlemeler getirilmiştir. Ancak ülkede üretim mekanizmasının felç olmuş durumda bulunmasından ve eski sisteme göre çok farklı bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmasından dolayı halkın buna alışması ve yeni müteşebbis kadroların doğup yeni süreci yürütmesi biraz zaman alacağına benzermektedir. Bu arada yabancı sermaye de teşvik edilmekte ve daha şimdiden ülkede belirli alanlarda yabancıların faaliyete başladıkları görülmektedir. Dış politikada da Bulgaristan, kurucu üyesi olduğu COMECON ve Varşova Paketi'nin dağılması üzerine Batı bloku kuruluşlarına, bu arada Avrupa Birliği'ne ve ekonomik örgütlere üyelik için baş-

vurmuş bulunmaktadır ve bu alandaki çabalarını genişletmeye çalışmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

R. L. Wolff, *The Balkans in Our Time*, Cambridge 1956, s. 100; *Bulgaria* (ed. L. A. Dellin), New York 1957; *Problems of the Transition from Capitalism to Socialism in Bulgaria*, Sofia 1975; Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s. 332-349, 463; a.mlf., *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Ankara 1991, II, 162-169; *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri* (nşr. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı), Ankara 1976; A. Burmov v.dğr., *İstoriya Na Balgariya*, Sofia 1976; V. Aleksandrov — P. Marinov, *The People Republic of Bulgaria*, Sofia 1978; P. Semerdjiev, *Krizata v Balgarskata Kompartiia i İzhoda ot neya*, Paris 1981; B. Jelavich, *History of the Balkans*, Cambridge 1983, II, tür.yer.; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2: Bulgaristan*, İstanbul 1987.

NAZİF KUYUCUKLU

III. BULGARİSTAN VAKIFLARI

Bulgaristan XIV. yüzyılda Balkanlar'da ilk fethedilen yerlerden biri olup Osmanlı fetih siyasetinin sonucu olarak daha o tarihlerden itibaren burada birçok vakıf eser kurulmuştur. Başta Osmanlı padişahları ve saray mensupları olmak üzere bölgede faaliyet gösteren akıncı ve sancak beyleri, ulemâ ve özellikle çeşitli sebeplerle Anadolu'dan buraya iskân edilen halk pek çok vakıf kurmuşlar, bunları ayakta tutacak gelir kaynakları tahsis etmişlerdir. Bu faaliyetlerin bölgenin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli rolü olmuştur.

XVI. yüzyıldan itibaren bölgedeki şehir ve kasabaların büyük çoğunluğu Anadolu'dakilere göre farklı hale gelmiş, hatta yer yer Türk ve müslüman nüfus yoğunluğu ve vakıf eserlerin yaygınlığı Anadolu'dan fazla olmuştur. Sayıları binlerle ifade edilen vakıfların çoğu mahallî küçük vakıflar olmakla birlikte özellikle büyük şehirlerde geniş gelir kaynaklarına sahip âbidevî vakıflar da bulunmaktaydı. Bulgaristan'daki vakıf eserlerin adları, sayıları, gelirleri ve dağıldıkları yerler hakkında tahrir ve cihat defterlerinde, XIX. yüzyıl salnâmelerinde, konu ile ilgili lâyhâlarda ve II. Abdülhamid devri resim albümlerinde çok önemli bilgiler ve görüntüler bulunmaktadır. Bunlardan özellikle cihat defterlerinde bütün vakıfların isimlerini bulmak mümkündür. Ayrıca başta Evliya Çelebi olmak üzere yerli ve yabancı seyyahlara ait seyahatnâmelerde de bilgi verilmektedir. Bulgaristan'da vakıflar sayı bakımından olduğu gibi tür olarak da zengindi. Burada zamanla birçok vakıf köyler, mezarlar, çiftlikler oluşmuş ve bunlara bağ-

lı olarak vakıf reâyâsı teşekkül etmiştir. Meselâ Sofya'ya bağlı İhtiman'da Miha-loğlu Mehmed Bey'in zâviyesine bu bölgedeki müslüman ve gayri müslim cemaatiyle on yedi köyün, çok sayıdaki çiftlik ve mezraanın vakfedildiği görülmektedir (BA, TD, nr. 370, s. 202-203). Bu nevi vakıflarda reâyâ çeşitli mahsul vergilerini vakfa vermektedir (geniş bilgi için bk. Kiel, s. 101-116).

Osmanlı şehirlerindeki birçok vakfın da Bulgaristan köy ve kasabalarında gelir kaynakları olduğu görülmektedir. Meselâ II. Bayezid'in Edirne'de bulunan külliyesinin Silistre'de çok çeşitli cemaatlerden oluşan vakıf köyleri bulunduğu gibi (BA, TD, nr. 370, s. 100), bunun aksine Bulgaristan şehirlerindeki vakıfların da Anadolu köy ve kasabalarında gelir kaynakları olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu bölgede pek çok para vakfına (vakf-ı nüküd) rastlanmakta olup bunlar diğer emsalleri gibi "muâmele-i şer'iyye" adıyla

la yılda % 15'e varan bir kâr nisbetiyle işletilmekteydi (örnekler için bk. BA, TD, nr. 370, tür.yer.).

Bulgaristan'ın Türk-İslâm hüviyeti, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar önemli sayılabilecek hiçbir problem çıkmadan devam etti. Bu yüzyılda yaygınlaşan bağımsızlık hareketlerinden en çok etkilenen Rumeli kesimindeki bölgeler oldu. Asırlarca devam eden huzur ve sükûn bozularak Balkanlar'da Türk - İslâm varlığını temsil eden dinî-kültürel eserlere karşı büyük bir tahribata girildi. 1878'de Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne tâbi muhtar bir prenslik haline gelmesiyle buradaki müslüman ahalinin ve vakıfların durumunda ve idaresinde hukukî açıdan önemli bir değişiklik meydana geldi. Ayrıca 93 Harbi sonunda müslüman ahalinin büyük kitleler halinde başta İstanbul olmak üzere anayurda göç etmesi, şehir ve kasabaların boşalmasına ve Bulgar makamlarının daha serbest hareket etmesine zemin hazırladı. 1878 Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan'daki vakıflar ve müslüman ahalinin durumu ile ilgili çeşitli maddeler bulunmaktaydı. Özellikle on ikinci maddenin bir fıkrasında, "Osmanlı ve Bulgarlar'dan mürekkep bir komisyon emlak-i miriyye ve mevküfeyi Bâbîâli hesabına sûret-i ferâğ ve istimaline müteallik işlerin cümlesine ve bunlarda bir ilişiği bulunacak efrâdın mesâlihine iki sene zarfında tesviyeye memur olacaktır" denilmekteydi (Erim, s. 409). Berlin Antlaşması gereğince buradaki zengin İslâm kültür mirasının tesbiti, yerinde bırakılması veya satılması, başka bir şekle dönüştürülmesi için Türk ve Bulgar yetkililerden oluşan komisyonların çalışması gerekiyordu. Bu dönemde Bulgaristan'daki vakıflar beş kısımda değerlendirildi. 1. Camiler, mes-cidler, medreseler, tekkeler sadece müslümanlara hizmet veren kurumlardır ve bunlara "hayrat" denilmektedir. Çeşmeler, köprüler, kaldırımlar ise müslim, gayri müslim herkese hizmet veren vakıflar olup bunlara da "müberra't" denilmektedir. 2. Evler, hanlar, hamamlar ve icâre-i vâhideli vakıflar. 3. İcâreteynli vakıflar. 4. Mukâtaalı vakıflar. 5. Mazbut ve gayri mazbut arazi vakıfları.

Son dört maddede yer alan vakıflar esas itibarıyla birinci maddede zikredilen hayratın hizmetini devam ettirmesi için tesis edilmiş kaynaklardır. Bu tesbitlere rağmen komisyonun Bulgar üyelerinin devamlı engellemeleri yüzünden vakıfların âkibetiyle ilgili toplantılar çok

Bulgaristan'daki Osmanlı vakıflarının durumuyla ilgili Bulgaristan komiseri Ali Ferruh Bey'in Bâbîâli'ye sunduğu 1320 (1902) tarihli rapor (BA, Yıldız Tasnifi, Ks. Ç-1, Evr. 111-127, Zrf. 53, Kar. 136)

